

Socijalni problemi, socijalni rizici i suvremeni socijalni rad

MARINA AJDUKOVIĆ*

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Pregledni rad

UDK: 364.01:364.1/2

doi: 10.3935/rsp.v15i3.791

Primljeno: svibanj 2008

U radu su analizirani pojmovi socijalni problemi i socijalni rizici iz post-moderne teorijske pozicije i socijalnog konstruktivizma. Posebna pozornost posvećena je pojašnjavanju konstrukcije ovih pojmova. Socijalni problemi, iako su socijalni konstrukti, dio su socijalne stvarnosti koju valja sagledavati i rješavati na razini društva. Socijalni rizici predstavljaju realnu prijetnju da se nepovoljne okolnosti mogu dogoditi. Konstrukcija pojmova socijalni problemi i socijalni rizici dovedena je u vezu sa suvremenim socijalnim radom. Naglašen je značaj dobrog poznavanja socijalne politike i globalnih društvenih trendova za kritičko i reflektivno preispitivanje socijalne stvarnosti kao jedne od ključnih vrednota suvremenog socijalnog rada i djelotvorne prakse.

Ključne riječi: socijalni konstruktivizam, postmodernizam, socijalni problemi, socijalni rizici, socijalni rad.

UVODNA NAPOMENA

Početkom 2004. godine kad se razvijao program poslijediplomskog obrazovanja iz socijalne politike, prof. dr. sc. Vlado Puljiz ponudio mi je da priredim kolegij »Novi socijalni rizici«. Naš prvi razgovor o toj temi otvorio mi je pitanje odnosa između pojmova socijalni problemi i socijalni rizici. Koristi li se pojam **socijalni rizici** umjesto pojma **socijalni problemi** zbog političke korektnosti i znanja o konstruktivističkom značenju jezika u socijalnim odnosima? Ili se radi o dva različita pojma? Što je to »novo« odnosno koji su to »novi socijalni rizici«? U ovom radu prikazat ću do kuda sam došla u analizi ovih pitanja kroz proteklih pet godina. Kao teorijski okvir koristim postmoderni teorijski pristup i socijal-

ni konstruktivizam. Nije mi namjera dati njihov detaljni teorijski prikaz, već pokazati njihov specifični doprinos razumijevanju pojmova socijalni problemi i socijalni rizici. Smatram da razumijevanje njihove konstrukcije ima neposredni značaj za konceptualizaciju i praksu socijalnog rada.

Polazeći od svojih neposrednih iskustava s praksom socijalnog rada i spoznaja o njezinoj slaboj teorijskoj utemeljenosti u Hrvatskoj, smatrala sam da je važno upozoriti socijalne radnike i ostale stručnjake koji su donositelji odluka i provoditelji mjera u područja socijalnog rada i socijalne politike na ove teorijske perspektive. Analizirajući refleksije recenzenata, ponovno sam se suočila sa složenošću zadatka koji sam si zadala. Naime, nakana ovog članka nije, niti može biti, da se rasprave svi značajni

* Marina Ajduković, Pravni fakultet/Faculty of Law, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska/Croatia, marina@dpp.hr

koncepti koje spominjem, već da upozorim profesionalnu javnost na značaj kritičkog teorijskog preispitivanja jednog aspekta socijalne stvarnosti – a to je konstrukcija i korištenje pojmova socijalni problemi i socijalni rizici. U svjetlu socijalnog konstruktivizma moj je drugi cilj upozoriti na složenost korištenja jezika u socijalnom radu i potrebu stalnog preispitivanja razumijevanja pojmova kojima se koristimo, ali iz različitih perspektiva: korisnika, socijalnih radnika, donositelja odluka, te stavljanje njihovih značenja u uzajamni odnos i socijalni kontekst. Moj treći cilj je zagovarati prožimanje socijalnog rada i socijalne politike u pristupu socijalnim problemima i socijalnim rizicima.

Moja ambicija nije odgovoriti na sva pitanja koja otvaram, jer neka od njih zahtijevaju više integriranog znanja iz različitih područja nego što ih trenutno imam, već samo podijeliti s čitateljima sadašnju fazu svojih promišljanja zbog čega je razumijevanje konstrukcije ova dva pojma važno za suvremeni socijalni rad i socijalnu politiku. Stoga ovaj rad predstavlja moje »*thoughts in motion*« (»misli koje rastu«), kako bi to imenovala moja učiteljica konstruktivizma Harlene Anderson (1994.).

SOCIJALNI PROBLEMI

Socijalni problemi su kroz gotovo cijelo dvadeseto stoljeće bili jedan od ključnih pojmova socijalnog rada i sociologije, ali se njihovo određenje u posljednjih 100 godine nekoliko puta značajno mijenjalo.¹ Navest ću neka suvremenija određenja ovog pojma:

1. Socijalni problemi su sastavni dio socijalnog života. Pojam »socijalni pro-

blem« odnosi se na socijalne uvjete, procese, dogovore, nagodbe ili stavove koji su percipirani kao nepoželjni, negativni ili prijeteći za određene vrijednosti ili interese kao što su socijalna kohezija, održavanje prava i poretka, moralne standarde, stabilnost socijalnih institucija, gospodarski napredak ili individualne slobode (Jamrozik i Nocella, 1998.).

2. Socijalni problemi su okolnosti kojima su izloženi ljudi te koji uzrokuju emocionalnu i ekonomsku patnju. Narušavaju vrednote i norme nekih ljudi te tako vode do društvenih reakcija. Primjeri socijalnih problema su kriminalitet, socijalna nejednakost, siromaštvo, rasizam, zlouporaba droga, obiteljski problemi i nepravedna raspodjela ograničenih resursa (Barker, 1999.).
3. Socijalni problem je percipirana situacija koja je nespojiva s vrijednostima značajnog broja ljudi, suglasnih oko toga da je neophodna akcija koja bi promijenila tu situaciju (Rubington i Weinberg, 2003.).

Ono što je zajedničko ovim određenjima je da je socijalni problem okolnost »stvorena« od društva koja istodobno može biti olakšana ili riješena od društva. Da bi se određena pojava, društvena okolnost ili ponašanje nazvalo »socijalnim problemom« potrebno je da zadovoljava tri uvjeta (Jamrozik i Nocella, 1998.):

1. nedvojbenu društvenu uvjetovanost
2. stvarnu ili doživljenu prijetnju određenim vrijednostima ili interesima
3. mogućnost poboljšanja ili otklanjanja, smanjivanja ili rješavanja.

¹ Promjene konceptualizacije pojma »socijalni problemi« odražavale su dominantne teorije i vrijednosti određenog vremena. Možemo razlikovati sedam temeljnih teorija socijalnih problema koje se navedenim redom pojavljuju u društvenim znanostima, konkretno u sociologiji: teorija socijalne patologije, teorija socijalne dezorganizacije, teorija sukoba vrijednosti, teorija devijantnog ponašanja, teorija društvenog etiketiranja/označavanja, kritičke teorije i konstruktivističke teorije (Jamrozik i Nocella, 1998.).

Ova tri obilježja ne moraju uvijek biti »vidljiva«, ali se mogu otkriti odgovarajućim analizama.

Ne postoji univerzalni, apsolutni i nepromjenjiv opis socijalnih problema. Socijalni problemi su kombinacija objektivnih i subjektivnih kriterija koji se razlikuju među društvima, među pojedincima i grupama u određenom društvu, te među povijesnim razdobljima. Kako navode Mooney, Knox i Schacht (2006.:3) svi socijalni problemi imaju dva zajednička elementa – objektivnu socijalnu okolnost i subjektivnu interpretaciju te socijalne okolnosti. Subjektivni aspekt se odnosi na uvjerenja da je određene socijalno stanje/okolnost štetna za društvo ili dio društva i da se treba i može promijeniti. Mi znamo da kršenje zakona, ovisnost o drogama, siromaštvo, nasilje, ekološko zagađenje... postoje. No te se socijalne pojave neće percipirati kao socijalni problemi sve dok barem jedan dio društva ne vjeruje da te pojave umanjuju kvalitetu ljudskog života.

U prethodno navedenim određenjima možemo uočiti dio koji se odnosi na objektivnu stvarnost, ali i dio koji se odnosi na konstruiranje te stvarnosti. S obzirom na značaj socijalnog konstruktivizma ne samo za razumijevanje socijalnih problema, već i za suvremenu konceptualizaciju društvenih znanosti, kratko ću se osvrnuti na ovaj teorijski pristup.

Obilježja socijalnog konstruktivizma

Polazeći od dvojakog karaktera društva čiji »objektivni fakticitet i subjektivno značenje tvore njegovu zbiljnost *sui generis*« (Berger i Luckmann, 1992.:34), glavni fokus socijalnog konstruktivizma² je razotkrivanje načina na koji pojedinci i grupe

sudjeluju u konstruiranju socijalne zbilje. Uključuje sagledavanje načina na koji su socijalne pojave kreirane, institucionalizirane i postale dio tradicije. Prema Parton i O'Byrne (2000.) konstruktivizam inzistira na kritičkom stavu prema »samom-posebi«, podrazumijevajućem znanju o svijetu i samima sebi. Konstruktivizam problematizira »očito«, »stvarno« i »razumljivo samo po sebi«. Dovodi u pitanje stajalište da je konvencionalno znanje temeljeno na nepristranim opažanjima i da možemo lako razlikovati subjekt od objekta, percipirano i stvarno. Predstavnici konstruktivizma upozoravaju da je potrebna sumnja prema našim pretpostavkama o tome kako svijet izgleda i o kategorijama koje koristimo da bismo ga razumjeli i interpretirali. Takve kategorije i koncepti trebaju se sagledati kao povijesna i kulturna specifičnost koje se zbog toga razlikuju u različitim razdobljima i na različitim mjestima.

Po konstruktivističkom pristupu, znanje o svijetu razvija se u svakodnevnoj **interakciji** ljudi i kroz njihovo pregovaranje o značenjima. Iz toga logično slijedi da u središtu interesa treba imati **socijalne procese** koji dovode do stvaranja znanja. To **pregovaranje** razumijevanje može imati različite oblike u različitim grupama i shodno tome može poticati različite akcije.

Na koji način čak i neki »sami-po-sebi« razumljivi pojmovi kao što je npr. **rad** predstavljaju socijalnu konstrukciju opisuje Rade Kalanj (2004.:115) analizirajući rad Andre Gorza: »Rad je definiran kao aktivnost koja mora biti uklopljena u tokove društvene razmjene. Naknada potvrđuje tu uklopljenost, ali nije bitna. Bitno je da 'rad' ispunjava društveno utvrđenu i normaliziranu funkciju u produkciji i reprodukciji društvene cjeline. Stoga on podliježe

² Socijalni konstruktivizam se razvio u okviru šireg postmodernog pokreta (Gergen, 1985.). Postao je popularan knjigom Petera Bergera i Thomasa Luckmanna »The social construction of reality« (1967.). Prijevod knjige je objavljen u Hrvatskoj 1992. pod nazivom »Socijalna konstrukcija zbilje«.

društveno definiranim kompetencijama i odvija se prema društveno utvrđenim procedurama«. Polazeći od toga, objašnjava zbog čega se aktivnosti žene oko odgoja svoje djece obično ne smatraju radom, ali ako žena radi u vrtiću smatra se da ima posao. Ovaj primjer zorno pokazuje kako je potreban oprez i dodatno produbljivanje tvrdnje »Moja žena ne radi« jer ta rečenica može imati različita značenja. Upravo nas na to upozorava konstruktivizam.

Ishodišta konstruktivističkog pristupa socijalnim problemima

Konstruktivistička perspektiva je tek 90-ih godina 20. stoljeća počela nalaziti svoje mjesto u socijalnom radu. U sociologiji, kao i u psihologiji, filozofiji, antropologiji puno je dulje prisutna (Gergen, 1985.). Socijalni konstruktivizam u proučavanju socijalnih problema u sociologiji povezan je s radom Spectora i Kitsua (1987., prema Parton i O'Byrne, 2000.). No konstruktivističko nasljeđe je relativno dugo i seže još u 40-e godine 20. stoljeća. Prije svega mislim na rad Fullera i Myersa koji su dali i za današnje vrijeme korisno određenje socijalnih problema (1941.:320):

»Socijalni problemi su uvjeti koji su definirani od značajnog broja ljudi kao odstupanje od socijalnih normi koje ti ljudi njeguju. Svaki socijalni problem se tako sastoji od objektivnih uvjeta i subjektivnog određenja. Objektivni uvjet je provjerljiva situacija. Njihovo postojanje kao i rasprostranjenost utvrđeno je od nepristranih i treniranih opažачa. Subjektivno određenje je svjesnost određenih pojedinaca da su ti uvjeti prijetnja vrednotama koje podržavaju.«

Također su opisali »životni ciklus« socijalnih problema koji prolazi kroz sljedeće faze (Fuller i Myers, 1941.):

1. Određenje socijalnog problema

Ljudi postaju svjesni da je neka životna situacija teška i neprihvatljiva.

2. Preobrazba u javno pitanje

Preobrazba nekog problema u javno pitanje ovisit će o tome je li neki osobno prepoznati problem percipiran kao društveno značajan i legitiman. Pri tome je medijska pokrivenost često presudna da problem postane vidljiv i prepoznat kao značajan.

3. Rasprava o uzrocima i rješenjima

Kad neki osobno prepoznati problem postane javno pitanje, započinju rasprave o njegovim uzrocima. To je vrlo značajno razdoblje jer percipirani uzroci značajno utječu na vrstu rješenja. Tako problemi mogu biti pripisani sistemskim uzrocima – sustav kao takav je problematičan i stvara poteškoće za pojedince. S druge strane uzroci mogu biti pripisani osobnim obilježjima – pojedinci su sami krivi što im se to događa.

Pokazalo se da različite društvene grupe određenom socijalnom problemu pripisuju različite uzroke. To pokreće proces pregovaranja među tim grupama koji ima velik značaj za pronalaženje najboljeg rješenja. Politički ishod je u pravilu u formi zakona ili nekih administrativnih promjena koje trebaju osigurati da se određenom problemu drugačije pristupa. Odnosi moći imaju značajnu ulogu u tome kako će problem biti definiran, koji uzroci će mu biti pripisani, te kakva rješenja će se predlagati i primjenjivati. Ljudi odnosno grupe koje imaju društvenu moć u boljem su položaju da: 1. utječu hoće li osobno prepoznati problem postati javno pitanje; 2. promiču svoju verziju uzroka ili izvora problema, verziju koja bolje odgovara njihovom interesu; 3. kontroliraju načine definiranja problema; 4. utječu na to kako će se problem riješiti. Ova razmišljanja su preteče kasnijeg konstruktivizma u razumijevanju socijalnih problema.

Valja naglasiti da u ovom kontekstu pojam **uzrok** nije povezan s nedjelotvornim linearnim kauzalitetom u neposrednom radu s pojedincima izloženim nekom socijalnom problemu u kojem obrazac »uzrok-posljedica« dovodi do »traženja krivca«. Pojam uzrok se ovdje odnosi na jednu važnu pojavu socijalne stvarnosti koju dobro objašnjavaju atribucijske teorije iz područja socijalne psihologije. Kako socijalni radnici i ostali stručnjaci koji neposredno rade s ljudima izloženim nepovoljnim ili/i rizičnim okolnostima ne bi upali u zamku da generalno odbace pojam uzrok i uzročnost, dat ću par naznaka o atribucijskoj teoriji. Naime, zanimljivo je i korisno vidjeti kako teorije, u ovom slučaju socijalni konstruktivizam i atribucijske teorije, koje su proizašle iz različitih znanstvenih područja, imaju različita ishodišta, jezik i metodologiju, mogu, ako se povežu na pravi način, pridonijeti boljem razumijevanju socijalne stvarnosti.

Doprinos atribucijskih teorija razumijevanju socijalne stvarnosti

Socijalni psiholozi su utvrdili da je za konstrukciju socijalnog svijeta ključno kako ljudi interpretiraju događaje te kako je ta interpretacija povezana s njihovim osjećajima, stavovima i ponašanjem. Atribucijske teorije opisuju upravo te procese kojima obični ljudi objašnjavaju uzroke vlastitog i tuđeg ponašanja (Aronson, Wilson i Akert, 2005.). Atribucijska istraživanja se bave percepcijom uzroka, ali i mjere njezino djelovanje na ponašanje, osjećaje i očekivanja ljudi. U oba slučaja pretpostavlja se da kauzalne atribucije imaju središnju ulogu u ljudskom ponašanju. Na njima se zasniva čovjekovo razumijevanje uzročno-posljedične strukture svijeta i zbog toga su one važne determinante njegove interakcije s tim svijetom (Kamenov, 1991.). Dakle, konstatacija izrečena u prethodnom poglavlju, da različite društvene grupe pri-

pisuju različite uzroke određenom socijalnom problemu, temelji se na potrebi ljudi da razumiju svijet oko sebe u terminima uzročno-posljedičnih odnosa.

Jedna od najpoznatijih atribucijskih teorija je ona Bernarda Weinerja koji je razvio trodimenzionalni model klasifikacije mogućih uzroka (Kamenov, 1991.; Weiner, 1992.):

- **lokus:** odnosi se na lociranje uzroka nekog ponašanja internalno ili eksterنالno od osobe
- **stabilnost:** odnosi se na vremensku prirodu uzroka, varirajući od stabilne (nepromjenjive) do nestabilne (promjenjive)
- **podložnost kontroli:** odnosi se na stupanj voljnog utjecaja koji se može pripisati uzroku, od »nije podložno kontroli« do »podložno je kontroli«.

Mnoga istraživanja iz područja atribuiranja, čiji prikaz nadilazi ciljeve ovog rada, dala su značajne spoznaje za razumijevanje socijalne stvarnosti ljudi koji imaju određene potrebe i probleme. Istraživanja su pokazala da, ukoliko je uzrok određenog ponašanja ili situacije percipiran kao kontrolabilan od osobe koja je u stanju neke potrebe, to izaziva ljutnju drugih i povećava se mogućnost nepružanja pomoći toj osobi. S druge strane, ako su uzroci percipirani kao nekontrolabilni od osobe koja traži pomoć, drugi ljudi osjećaju žaljenje i puno su spremniji pružiti pomoć (Weiner, 1992.). Ilustrirajmo to jednim primjerom. Npr. lako možemo zamisliti da će reakcije okoline, uključujući spremnost na pružanje pomoći, biti drugačije u slučaju HIV pozitivne mlade majke koja je zaražena virusom dok je primala transfuziju krvi ili je bila zaražena jer je »dijelila iglu« pri konzumiranju heroína (iako se u međuvremenu izliječila ovisnosti) ili se zarazila u ranijem razdoblju života u kojem se prehranjivala prostitucijom. U ovom slučaju različite okolnosti zaraze HIV virusom utjecat će na interpreta-

ciju njene odgovornosti za sadašnje stanje, emocionalnu reakciju okoline i spremnost za pomoć toj mladoj majci u budućnosti.

Weiner je spoznaje o važnosti percepcije kontrolabilnosti uzroka primjenjivao i u analizi mjera socijalne politike.³ Kao primjer naveo je izjavu bivšeg predsjednika SAD-a Ronalda Reagana koji je smatrao da pomoć države treba dati samo onima kojima je »zaista potrebna« i koji »nisu sami krivi što ovisе o ostalima«. Kako navodi Weiner, ovakav pristup pokazuje da svi siromašni nisu za društvo isti, već postoji razlika između onih koji su »sami krivi« i onih koji »nisu sami krivi« za svoj položaj. Na primjenu spoznaja teorija atribucije u socijalnim djelatnostima vratit će se u kasnijim dijelovima teksta.

Konstruktivizam i konstruktivistički socijalni rad

Konstruktivizam je blisko povezan, štoviše, izrastao je iz postmodernističkog pristupa u društvenim znanostima 1970-ih. Značaj postmodernističkog pristupa za socijalni rad očituje se u tome što je ukazao na:

- značaj nelinearnih socijalnih promjena
- nove složenosti i pojavne oblike fragmentacije u socijalnim odnosima
- značaj različitosti i pluralizma
- važnost otvaranja prostora za individualne »izbore« i »slobode«

- društveno konstruiranu prirodu egzistencije pri čemu jezik ima posebnu ulogu.
- Jezik nije samo jednostavni odraz stvarnosti, jezik stvara stvarnost. Riječi ne opisuju jednostavno socijalne pojave, one ih stvaraju i tako imaju socijalne i političke implikacije. Oni koji posjeduju moć mogu utjecati na jezik i tako utjecati na način interpretiranja stvarnosti (Parton i O'Byrne, 2000.).

Postmodernistička perspektiva je kritizirana da unosi previše relativnosti i nesigurnosti, da je nihilistička, negativistička, anarhistična (Fook, 2002.). U socijalni rad je unijela značajne promjene, pogotovo nakon pojašnjavanja razlike između skepticizma i afirmativnog postmodernizma. Tako se npr. pozicija »neznanja«⁴ smatra dobrom jer socijalni radnik ne može i ne treba unaprijed znati kakav će biti ishod neke interakcije, ali treba u partnerstvu s korisnikom biti stalno usmjeren na promjenu nepoželjne situacije, odnosno promjenu interakcije pojedinac-okolina. Pozicija »neznanja« također traži od socijalnog radnika da svakoj situaciji pristupa s poštovanjem, uvažavajući specifičnosti i složenosti koju ona nosi sa sobom. Naglašavaju se pojmovi **partnerstvo** i **sudjelovanje**. Razvilo se nekoliko pristupa – narativna terapija, terapija usmjerena na rješenje problema. Razvijeni su i novi pojmovi – reflektivna

³ Iako u svijetu postoje brojna istraživanja koja koriste model atribucije za analiziranje različitih nepovoljnih i nepoželjnih socijalnih i osobnih situacija kao što su npr. alkoholizam, kriminalitet, depresija, nasilje u braku, u nas tek započinjemo takvim istraživanjima u području socijalnih djelatnosti. Konkretno, u završnoj fazi je doktorski rad Olje Družić Ljubotina koja se bavi atribucijom siromaštva korisnika stalne novčane pomoći, te Nevene Ricijaša koji se bavi istraživanjem atribucija delikventnog ponašanja mladih počinitelja kaznenih djela.

⁴ Pojam »neznanja« (*not-knowing*) pojavljuje se kao svojevrsni filozofski stav postmodernizma. Kao što navodi Anderson (1994.), pozicija »neznanja« ne znači neutralnost ili amneziju prethodno naučenog. Pozicija »neznanja« je povezana s nesigurnosti u ono što mislimo da znamo. Ta sumnja stručnjaku omogućava da ne daje prednost svom znanju u odnosu na znanje korisnika već da cijeni korisnikovo znanje. Prema navodima Andersona (1994.) ta pozicija omogućava stručnjaku da se stalno nalazi u procesu učenja, da je autentično zainteresiran za korisnika i njegovo iskustvo, da je u poziciji poštovanja iskustva korisnika.

praksa, refleksivno učenje u socijalnom radu, osnaživanje, korisnička perspektiva, i slično.

Sve te promjene objedinjene su nazivom **konstruktivistički socijalni rad** kako su ga 2000. godine nazvali Parton i O'Byrne. Ovaj naziv su izabrali iz dva razloga: (1) da upozore na pozitivan pristup usmjeren osnaživanju, te da (2) naglase socijalno konstruktivističku teorijsku perspektivu. Pristup je afirmativan i refleksivan te usmjeren na dijalog, slušanje i izražavanje svojeg viđenja situacije. Praksa socijalnog rada je proces u kojem korisnici definiraju sami sebe, sudjeluju u svojim socijalnim svjetovima i suradnički sa socijalnim radnikom stvaraju svoju socijalnu stvarnost (Parton i O'Byrne, 2000.).

Konstruktivistički socijalni rad je usmjeren na naraciju i stvaranje svrsishodnog jezika razumijevanja između socijalnog radnika i korisnika kao dio procesa rješavanja problema i stvaranja promjene, umjesto na davanje informacija o uzrocima problema koji pridonose stvaranju ekspertne procjene i provođenja unaprijed propisanog rješenja. Korisnik je potaknut da ispriča »priču svog problema«, uključujući dosadašnje pokušaje njegovog rješavanja i na taj način ga eksternalizira. Tako se stvara prostor za nove perspektive suočavanja i rješavanja problema, za razvoj novog, zajednički doživljenog razumijevanja te priče čiji dio postaje i profesionalni pomagač, odnosno socijalni radnik. Upravo kroz zajedničko doživljeno razumijevanje korisnikove priče socijalni radnik postaje dio te priče i ima mogućnost razviti suradni odnos (Čačinović Vogrinčić i sur., 2007.).

Socijalni problemi kao socijalni konstrukti

Konstruktivistički pristup socijalnim problemima usmjerava se na procese kojima ljudi imenuju određene socijalne uvjete kao socijalne probleme. Pri tome se više

usmjerava na to **što** zagovaratelj kažu o socijalnim uvjetima nego na **same uvjete**. Iako se konstruktivisti slažu da su socijalni problemi subjektivne pojave, između njih postoji podjela o prirodi konstruktivizma. Tako postoji razlika između »čvrstog« i »mekog« odnosno »kontekstualnog« konstruktivizma (Best, 1995.). »Čvrsti« konstruktivizam je usmjeren isključivo na procese – na to tko zastupa određeno socijalno pitanje, koje argumente pri tome koristi, zbog čega su neki zahtjevi za prepoznavanje socijalnih pojava prihvaćeni kao socijalni problemi, a neki nisu, tko ih je prihvatio. »Kontekstualni« konstruktivizam istražuje razliku između objektivne stvarnosti i subjektivne percepcije ove stvarnosti kao štetne. Predstavnici »kontekstualnog« konstruktivizma upozoravaju da se količina objektivne »štete« često ne mijenja vremenom, ali se mijenja izraženost brige. Smatraju da nema sukoba između »objektivnog« i »subjektivnog« u konstruktivističkoj perspektivi. Kako bi to ilustrirao, Ian Hacking (1995.) postavlja pitanje: Je li zlostavljane djece stvarno zlo ili je socijalni konstrukt? Podržavam Hackingov stav da nije nužno kontradikcija to što nešto može biti socijalno konstruirano te ujedno i stvarno. U prilog tome govori primjer u sljedećem odlomku.

Neko ponašanje, stav ili socijalna okolnost mogu biti dugo prisutni u društvu bez da su percipirani kao »problem« (npr. zlostavljanje djece). Promjena percepcije pokazuje promjenu u vrijednostima, stavovima, interesima ili novom znanju i svjesnosti o stvarnoj ili potencijalnoj prijetnji (npr. psihološke, zdravstvene, financijske posljedice zlostavljanja). Zlostavljanje djece je objektivno loše, no trebala je promjena društvenih vrednota da bi se ono prepoznalo kao ozbiljni javnozdravstveni i psihosocijalni problem. Dakle, određena socijalna pojava je socijalni problem samo u konkretnom društvenom kontekstu. Pri tome, prije nego što je neko socijalno ponašanje ime-

novano socijalnim problemom, ono mora predstavljati prijetnju uspostavljenim institucijama, dominantnim društvenim uvjerenjima, pojedincima; mora predstavljati gubitak resursa ili predstavljati povredu prava u životima mnogih ljudi.

S druge strane, određene pojave koje su u nekom razdoblju bile percipirane kao socijalni problemi mogu s vremenom izgubiti taj karakter. Npr. djeca koja su se rađala »izvan« braka i samohrano roditeljstvo se u prvoj polovici 20. stoljeća smatralo socijalnim problemom. S vremenom se percepcija promijenila zahvaljujući promjenama u strukturi obitelji (smanjivanje udjela bračnih u odnosu na izvanbračne zajednice; povećanje broja jednoroditeljskih obitelji⁵), te promicanju ljudskih prava uključujući pravo na izbor načina obiteljskog života. No, suvremena istraživanja pokazuju da su jednoroditeljske obitelji pod socijalnim rizikom o čemu će biti više riječi kasnije.

Na kraju ovog poglavlja pogledajmo na koji su način studenti našeg poslijediplomskog studija zajednički odredili pojam »socijalni problem« i što smatraju najznačajnijim socijalnim problemima hrvatskog društva:

»Socijalni problem je situacija koja narušava zdrav razvoj društva i osobe, a rješava se zajedničkom akcijom društva u cjelini. Nezaposlenost, starenje populacije, zlostavljanje, ovisnosti, netolerancija, moralna erozija, siromaštvo, socijalna isključenost, nacionalna netrpeljivost i slaba solidarnost su najvažniji socijalni problemi hrvatskog društva.«.

U njihovom određenju jasno je prisutan »objektivni« aspekt određivanja socijal-

nih problema, ali nije prisutan i »subjektivni«. Za bolje razumijevanje njihovog određenja, dosljedno konstruktivističkom pristupu, valjalo bi produbiti značenje »zdrav razvoj društva i osobe«. Za razliku od uobičajenih klasifikacija socijalnih problema, npr. Barkera (1999.) ili Mooneya, Knoxa i Schachta (2006.), u određenju naših poslijediplomanaata značajno mjesto zauzima netolerancija, slaba solidarnost i socijalna isključenost. To ne čini ovu klasifikaciju ni boljom ni slabijom. Podsjetimo se, ne postoji univerzalna, apsolutna i nepromjenjiva klasifikacija socijalnih problema i one se razlikuju među društvima, među pojedincima i grupama u određenom društvu, te među povijesnim razdobljima. Stoga bi valjalo istražiti koliko su npr. netolerancija, slaba solidarnost i socijalna isključenost socijalni konstrukti specifični za naše društvo koje osjeća posljedice rata i tranzicije. Međutim, možda je navođenje ovih socijalnih problema specifičnost upravo ove grupe stručnjaka koji su visoko motivirani za usavršavanje u području socijalnih djelatnosti. Bi li slične ili iste socijalne probleme u našem društvu naveli branitelji, menadžeri, korisnici socijalne pomoći? Pod vidom teorija atribucije, čemu bi svaka od tih grupa pripisala uzroke ovih socijalnih problema, te najbolja rješenja? Nadam se da ću ovim pitanjima potaknuti istraživanja ove teme koja bi pridonijela razumijevanju naše socijalne stvarnosti iz perspektiva moći različitih dionika.

SOCIJALNI RIZICI

U posljednjih desetak godina u suvremenoj literaturi iz područja socijalnih djelatnosti sve se češće nailazi na pojam socijalni

⁵ U Hrvatskoj se broj jednoroditeljskih obitelji postupno povećava. Tako je njihov udio u ukupnom broju obitelji 1971. godine iznosio 11,5%, 1991. godine 12,4%, a 2001. godine 15%. Najveći je broj jednoroditeljskih obitelji s majkom (83%) (Puljiz i Zrinščak, 2002.). No njihov broj je u nas još uvijek na donjoj granici udjela ovih obitelji u razvijenim zemljama u kojima se kreće između 15% i 30%.

rizici.⁶ Pođimo najprije od određenja pojma rizik. U suvremenoj konceptualizaciji pojma rizik mogu se naći sljedeća određenja rizika (Macgill i Siu, 2004.) :

- mogućnost gubitka, nepovoljni položaj, izloženost opasnosti
- mogućnost negativnih posljedica nekog događaja ili aktivnosti
- mogućnost nastanka nepoželjnih, negativnih posljedica za ljude i njihovo okruženje
- mogućnost povezana s opasnosti
- nešto o čemu se treba brinuti i nadati
- prijetnja održivosti aktualnog načina života
- način na koji društvo predočava budućnost
- procjena očekivanih posljedica i njihove vjerojatnosti.

Smatram da su ključne riječi koje povezuju ova određenja i koje konstruiraju značenje pojma socijalni rizik:

- gubitak i prijetnja gubitkom – nepovoljan ishod
- ugrožene potrebe – nesigurnost
- izvanjski događaj – nepovoljne okolnosti
- vjerojatnost događanja – mogući su i povoljni ishodi ili da se nepovoljni događaj ne dogodi
- promjena – rizik nije stanje već proces.

Polazeći od navedenog, smatram da socijalne rizike možemo odrediti kao **nepovoljne društvene okolnosti koje vjerojatno otežavaju ili predstavljaju prijetnju zadovoljavanju potreba članova društva i mogu dovesti do nepovoljnih posljedica ishoda na osobnoj, obiteljskoj i razini zajednice, te kao takve predstavljaju prijetnju društvu.** Prijetnja ili izloženost socijalnim rizicima mogu potaknuti kod pojedinca, društvenih grupa i društva proces promjene tih nepovoljnih društvenih okolnosti.

Pod utjecajem ekološke i ekosistemske perspektive sve se češće spominju i tzv. psihosocijalni rizici koji se odnose na određena bio-psiho-socijalna obilježja pojedinca, kao što su npr. spol, slabije intelektualne ili tjelesne sposobnosti, kronične bolesti, nedostatne socijalne ili općenito životne vještine.⁷ Psihosocijalni rizici se aktualiziraju u interakciji osobina pojedinca i socijalnih okolnosti. Tako npr. ženski rod nije psihosocijalni rizik na individualnoj razini za siromaštvo, nezaposlenost ili prostituciju sam po sebi, već postaje rizik u određenom socijalnom kontekstu nejednake društvene moći muškaraca i žena. Prijetnja ili izloženost psihosocijalnim rizicima može potaknuti uvođenje promjena u individualnom (npr. unapređivanje određenih vještina ili kompetencija) i/ili socijalnom životu pojedinca (rad na povećanju socijalne mreže), te unapređenje društvenih mjera podrške skupinama pod rizicima

⁶ U ovom tekstu pišem o socijalnim rizicima, a ne o konceptu **društvo rizika** koji su razradili britanski sociolog Anthony Giddens u klasičnom članku »*Risk society: The context of British Politics*« (1998.) godine i Ulrich Beck u knjizi »*Risk Society*« (1992.). Beck društvo rizika definira kao razvojnu fazu modernog društva u kojoj su socijalni, politički, ekološki i individualni rizici koje su izazvale tehnološke inovacije sve manje pod kontrolom (prema Adam, Beck i van Loon, 2000.). Giddens koristi pojam rizika kako bi ocrtao suvremeni svijet koji je kreirala globalizacija znanstvenih inovacija i uvodi pojam nove moralne klime kao političkog odgovora na društvo rizika. Smatra da je društvo više preokupirano budućnošću i sigurnošću što generira osjećaj rizika. Teoretičari rizičnog društva argumentiraju da nije samo okruženje i zdravlje pod rizikom zbog globalnih procesa, već da su i temeljne vrednote, kao što je sloboda, jednakost, pravda, prava i demokracija, također sad pod rizikom (Ekberg, 2007.).

⁷ Rizični, ali i zaštitni činitelji se po Fraseru (1997.) mogu koncipirati na tri razine: (1) širi socijalni kontekst, (2) razina lokalne zajednice i primarnih grupa (npr. obitelj, prijatelj) te (3) individualna razina.

(npr. uvođenje alimentacijskog fonda koji će osigurati jednoroditeljskim obiteljima sredstva nužna za uzdržavanje djece). Na taj način se i socijalni i psihosocijalni rizici balansiraju sa zaštitnim činiteljima.

Novi socijalni rizici

Što su to »novi« socijalni rizici? U ovom članku osvrnut ću se pretežno na jednu socijalnu pojavu – nezaposlenost – pod vidom toga što je »novo«. Nedvojbeno je da je nezaposlenost »stari« socijalni problem. No ono što je »novo« u našem društvu i u širem europskom kontekstu je dugotrajna nezaposlenost⁸ i sve veći značaj obrazovanja za izlazak iz nezaposlenosti. Praćenja suvremenih kretanja (ne)zaposlenosti pokazala su da je obrazovanje glavna pojedinačna odrednica koja utječe na šanse na tržištu rada kako zaposlenih tako i nezaposlenih osoba (Matković, 2008.; Šverko i sur., 2006.). Što je stupanj obrazovanja niži, češća je dugotrajna nezaposlenost (HZZ, 2006.).⁹ I rodne razlike među nezaposlenima izraženije su kod osoba nižeg obrazovanja. Uz to, oko dvije petine nezaposlenih mladih (40,8% u 2004.) dugotrajno su nezaposleni (prema Matković, 2008.). Polazeći od toga, mogli bismo među nove socijalne rizike dodati nedovoljnu odnosno neodgovarajuću obrazovanost, neodgovarajuću dostupnost obrazovanja koje je potrebno za suvremeno tržište radne snage, nedostupnost prekvalifikacije te nedostatak iskustva kao konstelaciju socijalnih rizika koji prethode dugotrajnoj nezaposlenosti. Tako možemo zaključiti da su, razvojno gledano, grupa pod najvećim socijalnim rizicima nezaposleni mladi koji su napustili srednjoškolsko obrazovanje.

Dugotrajna nezaposlenost ima i niz nepovoljnih posljedica za mentalno zdravlje.

U doktorskoj disertaciji Karsten Ingmar Paul (2005.) je analizirala 237 istraživanja u kojima je sudjelovalo više od 450 000 ljudi o odnosu nezaposlenosti i mentalnog zdravlja. Istraživanja su provedena u 26 zemalja u razdoblju od 1964. do 2004. Pokazalo se da 34% nezaposlenih u odnosu na 16% zaposlenih ima poteškoće mentalnog zdravlja i to na 5 indikatora mentalnog zdravlja – stres, depresija, anksioznost, osjećaj subjektivne dobrobiti, samopoštovanje. Pri tome su najugroženiji muškarci, pripadnici manjinskih skupina i radnici koji su dugotrajno nezaposleni. Ovi nalazi su se potvrdili i u Hrvatskoj. U istraživanju Šverka i suradnika (2004.) nezaposleni ne iskazuju slabije fizičko, ali zato u svim dobnim skupinama imaju značajno slabije psihičko zdravlje nego opća populacija – posebno oni između 35 i 50 godina.

Pokazalo se da su intervencije za nezaposlene koje su usmjerene na njihovu psihološku dobrobit i grupnu podršku djelotvorne i da dovode do unapređenja mentalnog zdravlja. Nažalost, s obzirom na svoju cijenu takvi programi dostupni su samo malom broju nezaposlenih ljudi. Stoga ne čudi nalaz da nezaposlenost ima manje negativni učinak na mentalno zdravlje u ekonomski razvijenijim zemljama u odnosu na ekonomski manje razvijene zemlje. Tako možemo uočiti još jedan novi socijalni rizik, a to je razlika u dostupnosti programima za nezaposlene (npr. kvaliteta prekvalifikacije; razvijanje prezentacijskih vještina i sl.). Nezaposleni koji žive u ekonomski razvijenijim i socijalno osjetljivijim zemljama imaju bolji pristup takvim programima.

Ukoliko ovako promotrimo učinke nezaposlenosti, jasno možemo vidjeti »lanc rizika« odnosno proces kojim neki rizični činitelj tijekom vremena pridonosi

⁸ Sposobnosti i znanja koje posjeduju dugotrajno nezaposleni uglavnom nisu traženi na tržištu rada, a izlaz u zaposlenost u pravilu je težak (Matković, 2008.; Šverko i sur., 2004.).

⁹ Udjel dugotrajne nezaposlenosti u Hrvatskoj je nešto viši od 50% te je u međunarodnim okvirima relativno visok.

povećanoj ranjivosti pojedinca u različitim područjima života (npr. učinak nezaposlenosti na lošije mentalno zdravlje koje postaje sljedeći čimbenik rizika u lancu rizičnih okolnosti, ali i psihosocijalni čimbenik koji otežava zapošljavanje). Tako se isprepleću psihosocijalni rizici, tj. neka individualna obilježja pojedinca sa socijalnim rizicima na makro razini. Ali kao što sam prethodno ilustrirala na primjeru roda, psihosocijalne rizike uvijek treba analizirati u kontekstu nepovoljnih društvenih okolnosti, odnosno socijalnih rizika. Razumijevanju lanca rizika mogle bi pridonijeti teorije atribuiranja.

Što još spada u skupinu »novih socijalnih rizika«? Produljena starost, različiti obiteljski oblici (jednoroditeljske i velike obitelji), novi oblici siromaštva, kao što je npr. siromaštvo zaposlenih, pripadnost manjinskim etničkim skupinama... (IFSW, 2006.; UNDP, 2006.). No valja imati na umu da niti jedna pojedinačna rizična okolnost ne dovodi do negativnog ishoda već proces interakcije većeg broja okolnosti stvara poteškoće tijekom vremena. Dobar primjer za to su jednoroditeljske obitelji. Naime, ono što najviše ugrožava jednoroditeljske obitelji je povećani rizik siromaštva. Istraživanja pokazuju da su stope siromaštva kod ove skupine obitelji prilično visoke, npr. u SAD i Velikoj Britaniji dosežu čak do 70% (Esping-Andersen, 2006). Slična je situacija u Hrvatskoj gdje je stopa siromaštva jednoroditeljskih obitelji dvostruko veća od prosjeka (Šućur, 2005.). No osim siromaštva i niskog socijalnog standarda, samohrani roditelji i njihova djeca suočavaju se i s nizom drugih problema. Istraživanje UNDP-a (2006.) pokazuje da su u Hrvatskoj ti problemi diskriminacija pri zapošljavanju, poteškoće s radnim vremenom, ekonomska deprivacija (troškovi stanovanja, stambeni uvjeti, neplaćanje alimentacije, niski prihodi, nedostatna socijalna pomoć), slaba dostupnost i informiranost o socijalnim pravima, nedostatak podrške

za zbrinjavanje djece u slučaju nezgode ili bolesti, nedostatak socijalne mreže, diskriminacija od strane šire okoline. Dakle, može se uočiti kumuliranje nepovoljnih okolnosti koje bez odgovarajuće društvene podrške mogu dovesti do nepovoljnih ishoda po ove obitelji, a taj slijed može početi od činjenice samohranog roditeljstva.

I na kraju ovog dijela prikazat ću na koji način studenti naših poslijediplomskih studija određuju pojam socijalni rizici i što smatraju najznačajnijim socijalnim rizicima našeg društva:

»Socijalni rizici su otežavajuće okolnosti koje mogu dovesti do ili izazvati poteškoće u funkcioniranju pojedinaca ili skupina. Nezaposlenost, siromaštvo, porast gospodarskog kriminala i korupcije, ovisnosti, invalidnosti, narušeno zdravlje, obiteljsko nasilje, jednoroditeljstvo, spolna diskriminacija i nejednaka dostupnost zdravstvenoj zaštiti su najvažniji socijalni rizici u hrvatskom društvu.«.

U određenju poslijediplomanata vidljivo je sagledavanje rizika kao socijalnih zapreka koje mogu izazvati ili otežati individualne poteškoće, no nedostaje dio koji bi upućivao na interakcije različitih razina rizika. Tako je npr. nejednaka dostupnost zdravstvenoj zaštiti rizik koji može dovesti do narušenog zdravlja, ali ako pojedinac već ima narušeno zdravlje nejednaka dostupnost zdravstvenoj zaštiti dodatno otežava njegovo/njezino zdravstveno stanje. Kao i kod studentskog određenja socijalnih problema, nadam se da će ovo određenje potaknuti manja istraživanja koja bi doprinijela razumijevanju naše socijalne stvarnosti iz perspektive moći različitih dionika i skupina pod povećanim socijalnim rizicima.

SOCIJALNI RIZICI ILI/ SOCIJALNI PROBLEMI

U socijalnom radu pojam socijalni rizici sve je prisutniji kao i uz njega vezani

pojmovi kao što su pojedinci/obitelji/grupe pod rizicima, ranjive skupine, socijalno isključene¹⁰ skupine. Pojam socijalni problem se još uvijek koristi u sociologiji i to ponajviše onda kad se govori o problemima na općoj društvenoj, a ne individualnoj razini (Jamrozik i Nocella, 1998.).

Oprez suvremenog socijalnog rada prema pojmu »socijalni problemi« proizlazi iz iskustva da ljudi koji su iskusili više socijalnih problema u pravilu počinju doživljavati kao »problematična populacija«, a nepovoljne životne situacije s kojima se suočavaju doživljavaju se od dominantne kulture kao individualni problemi, a ne kao posljedice društvenih odnosa. Uz to, korištenje pojma »problem« kad se govori o poteškoćama pojedinca ili obitelji dovodi do njihove stigmatizacije zbog toga što imaju »problem«, percipiranja kao »problema« i do stereotipnog profesionalnog pristupa. Zbog toga se danas u socijalnom radu promiče korištenje pojmova **poteškoća, potreba, kriza, izloženost riziku ili pod rizikom** kad se označava okolnost koja je dovela pojedinca da koristi usluge socijalnog rada.¹¹

Kao što je već naglašeno, ovakva usmjerenost na jezik je sastavni dio postmodernističke paradigme u socijalnom radu. Po ovoj paradigmi jezik nije samo jednostavni odraz stvarnosti, već jezik stvara stvarnost. Tako će npr. socijalni radnik ili drugi stručnjak u sustavu socijalne skrbi drugačije konstruirati socijalnu stvarnost jedne obitelji u kojoj su roditelji trenutno nezaposleni i evidentirano je nasilje među njima, ukoliko u izvješću za sud napiše da je obitelj **problematična i disfunkcionalna** ili da je **u krizi**. U podlozi korištenja ovih izraza nalazi se i razlika u atribuiranju »uzroka« i prosudbe budućnosti. Naglašavam da so-

cijalni radnici nisu imuni na pristranosti u procesima atribuiranja. Potencijalno nepovoljni učinak tog procesa može se umanjiti ukoliko se upoznaju s teorijama atribucije i iskustveno prorade svoje obrasce atribuiranja socijalnih problema i ponašanja pojedinaca u nevolji.

Stoga je oprez pri korištenju jezika u socijalnom radu potreban. No pažljivost uporabe jezika ne smije zanemariti suštinu. Ako bi se umjesto izraza **socijalni problemi** za ovu pojavu koristili drugi izrazi kao npr. **izazovi**, to bi naravno bio odraz određenog socijalnog konstruktivizma u kojem se nastoji zanemariti društvena uvjetovanost određenih nepovoljnih životnih situacija s kojima se suočavaju pojedinci, obitelji i zajednice. Ovakvo opredjeljenje podržavaju i Smale, Tuson i Statham (2000.) iz nekoliko razloga:

- Potrebe koje ima neki pojedinac ili obitelj, a za čije zadovoljavanje mu je potrebna podrška i pomoć često su zajedničke većem broju članova neke zajednice ili društva u cjelini (npr. nezaposlenost i siromaštvo).
- Osobna potreba za podrškom postaje izazov za socijalne službe odnosno za društvo onda kad se ne može zadovoljiti unutar obitelji ili u neposrednom okruženju.
- Djelotvorni pristup praksi uključuje razumijevanje suštinske povezanosti između onoga što se događa u različitim bliskim odnosima pojedinaca, njihove socijalne ili druge mreže i šireg društvenog i socijalnog sustava u kojem živi pojedinac.
- Osobni problemi u pravilu imaju uvijek svoju političku, socijalnu i ekonomsku

¹⁰ Jedna od najpogubnijih posljedica izloženosti socijalnim problemima i rizicima je socijalna isključenost. Značajne podatke o socijalnoj isključenosti u Hrvatskoj nalaze se u istraživanju koje je proveo UNDP (2006).

¹¹ U literaturi na hrvatskom jeziku takav pristup dobro reprezentira knjiga *Izazovi socijalnog rada s pojedincom* (Urbanc, 2006.).

dimenziju. To pokazuje pokret za oslobođenje žena, pokret za osobe s invaliditetom i drugi.

U raspravi o odnosu pojmova socijalni rizici i socijalni problemi, osvrnula bih se više na već spomenuti pojam **izazovi** koji se sve češće spominje u dokumentima Vijeća Europe i Europske unije. Tako se siromaštvo, društvena nejednakost ili nasilje često spominju kao izazovi. U neposrednoj komunikaciji s jednim od eksperata Europske unije¹² o razlozima korištenja pojma »izazov« dobila sam odgovor koji naglašava »političku korektnost«. Naime, korištenjem pojma »izazov« želi se izbjeći da se pripadnici društva kod kojih je prisutno siromaštvo ili nasilje osjećaju manje vrijednima, da se izbjegne rizik stigmatizacije. No pitanje je kakva je perspektiva siromašne osobe ili osobe izložene nasilju u obitelji – je li za nju njezina životna situacija problem ili izazov ili kriza¹³?

Pristup u kojem koegzistiraju socijalni problemi i krize promiče i dokument IFSW (2006.) o socijalnoj uključenosti u kojem se navodi slijedeće određenje socijalnog rada:

»Socijalni rad je usmjeren na prepreke, nejednakosti i nepravde koje postoje u društvu. Djeluje u situacijama krize i velikih nevolja, kao i situacijama svakodnevnih osobnih i socijalnih problema« (str. 11).

Smatram da je potrebno voditi računa kad i u kojem kontekstu koristiti određene pojmove i pri tome voditi računa o višestrukim perspektivama i značenjima. Mislim da su suvremeni **izazovi** socijalnog razvoja globalizacija i socijalna promjena, da nejednakost (rodna, dobna, klasna...) predstavlja **socijalni rizik i izazov**, da siromaštvo i so-

cijalna isključenost predstavljaju značajan **socijalni problem i rizik** po pojedince, a **izazov** društvu da ih umanju. Teško bih podržala opredjeljenje po kojem bi se nasilje označavalo kao socijalni izazov, bez da je jasno navedeno da se radi o kršenju temeljnih ljudskih prava na individualnoj razini i ozbiljnom socijalnom problemu koji ima svoju socijalnu uvjetovanost. Za koga je to izazov? Po mom mišljenju to je socijalni problem koji je posljedica određene konstelacije socijalnih rizika, a velik je izazov društvu. Socijalni problemi su nedvojbeno izazovi u društvu, ali ih nije dovoljno svoditi na izazove jer na taj način jezično konstruiramo stvarnost u kojoj se može izgubiti iz vida društvena uvjetovanost i odgovornost za socijalne kontradikcije i otklanjanje posljedica štete koje su zbog njih nastale na individualnoj ili/i obiteljskoj razini, te razini zajednice.

U suvremenom socijalnom radu ima prostora i za pojam socijalni problemi, i za pojam socijalni rizici, i za pojam kriza, i za pojam izazovi. Važno je da se oni pažljivo, ciljano i kritički koriste ovisno o kontekstu – govorimo li o pojedincima, obiteljima i zajednicama ili širim socijalnim pojavama. Također je važno voditi računa o perspektivi dionika koji su povezani s određenom socijalnom situacijom. Tako je visoka razina nezaposlenosti u Vukovarsko-srijemskoj županiji (stopa nezaposlenosti iznosi 30,5% u odnosu na Zagreb gdje je 7,2%; HZZ, 2006.) zbog svojih posljedica nedvojbeno socijalni problem zajednice, istodobno izazov državnim tijelima koja su zadužena za regionalni razvoji, socijalni rizik za gotovo svakog stanovnika ovog područja, a svakom nezaposlenom predstavlja prepreku u zadovoljavanju temeljenih egzistencijalnih, socijalnih i psiholoških potreba.

¹² Ovdje se referiram na razgovor s W. Wolfom (Social Affairs and Equal Opportunities, European Union) iz srpnja 2007. godine koji se odvijao na skupu »*Reform of the child care system: Taking stock and accelerating action*« u Bugarskoj (Sofia), gdje je imao izlaganje o europskoj perspektivi o siromaštvu djece.

¹³ O pojmu kriza može se više pročitati u knjizi *Psihološke krizne intervencije* (Arambašić, 2000.).

Uz to, ponovno naglašavam, suština socijalnih rizika nije u tome da se nešto događa već vjerojatnost s kojom se »nešto može« dogoditi (Adam, Beck i van Loon, 2000.), a socijalni problemi, iako su socijalni konstrukti, dio su socijalne stvarnosti koju valja sagledavati i rješavati na razini društva.

IZAZOVI SOCIJALNOG RADA U SUSRETU SA SOCIJALNIM PROBLEMIMA I (NOVIM) SOCIJALNIM RIZICIMA

U ovom dijelu rada bit će riječi o tome koji su izazovi socijalnog rada u susretu sa socijalnim problemima i (novim) socijalnim rizicima u kontekstu suvremenog svijeta. Kako bismo bolje oslikali tu suvremenost, navodim najvažnije socijalne trendove prema Međunarodnom udruženju socijalnih radnika (IFSW, 2006.): brze promjene gospodarskog okruženja¹⁴, novi oblici siromaštva (zaposleni siromašni), demografske promjene, posebno starenje populacije, procesi imigracije, pristup temeljnim potrebama i uslugama karakterizira previše kriterija što dovodi do daljnje stigmatizacije i diskriminacije skupina pod rizicima, nedostatak odgovarajućih resursa za one kojima je potrebna pomoć dovodi do reaktivne nasuprot proaktivnoj praksi socijalnog rada.

Koja je uloga socijalnog rada u ovako oslikanom vremenu? U skladu s konstruktivističkim načelom da ljudi razvijaju znanje kroz svakodnevnu interakciju i pregovaranje o značenjima, zadaća socijalnog rada je stalno razvijati praksu kroz partnerstvo i usklađivanje sa svima koji su uključeni u određeni problem ili rizičnu situaciju – od definiranja potreba i poteškoća,

izbora načina njihovog rješavanja te praćenja postignute promjene¹⁵. Pri tome:

1. Socijalni radnici se kreću u prostoru različitih definicija i različitih doživljaja stvarnosti neke socijalne situacije. Uz to često imaju i dvostruku ulogu – nadzora koji proizlazi iz zakona i javnih ovlasti koje imaju, te podržavanja koje proizlazi iz njihove profesionalne etike.
2. Formulacija problema trebala bi biti zajednički napor i postignuće ljudi koji su uključeni u njega i socijalnog radnika. I procjena, intervencije i provođenje usluga trebalo bi također biti zajednički napor i postignuće. Pri tome je važno imati na umu da osobe koje su »označene« kao pojedinci pogođeni nekim specifičnim socijalnim problemom imaju manje moći od ostalih uključenih u tu situaciju (npr. pomagača ili/i donositelja zakona). Posljedica tog nesrazmjera moći jest da se zlostavljano dijete izdvaja iz obitelji i od onih koje voli ili se stara osoba smještava u dom, a da se prethodno ne sagledaju mogućnosti kako podržati one koji su brinuli za njih do tada.
3. Da bi se postigla promjena, često je potrebno preoblikovati problem. Što je problem u situaciji u kojoj majka koja sama odgaja troje djece, neredovito prima plaću, podstanar je i nema širu obitelj koja bi joj mogla pružiti podršku, ošamari dijete? Je li problem što je bila nasilna prema djetetu? To što gotovo nema nikakve životne podrške i izložena je kroničnim stresu neimaštine? Usmjeravanje na poboljšavanje njezine životne situacije ne isključuje rad na jačanju njezinih roditeljskih vještina. No bez usmjeravanja na njezine životne pro-

¹⁴ Ove promjene u svijetu rada dobro opisuje R. Kalanj u tekstu »Kraj rada i utopija postnajamnog društva« (2004.).

¹⁵ O primjeni postmoderne koncepcije u socijalnom radu nezaobilazni tekst je knjiga G. Čačinović Vogrinčić i suradnika (2007.) *Uspostavljane suradnog odnosa i osobnog kontakta socijalnom radu*.

bleme, rad na roditeljstvu je fragmentiran i može dovesti samo do polovičnog uspjeha ili čak povećati njezinu frustraciju.

4. Resursi bi često trebali biti drugačije raspoređeni. Kad bi se sredstva koja se ulažu u alternativne oblike zbrinjavanja djece čiji je razvoj pod rizikom u obitelji mogla preusmjeriti u poboljšavanje obiteljske situacije i uvođenje nekih novih oblika rada (npr. stručnjak koji provodi 4 sata dnevno u obitelji dok se ne razriješi neka krizna situacija, mogućnost tzv. dnevnog udomiteljstva, bolje financijske podrške obiteljima) bilo bi manje izdvajanje djece iz obitelji. Kad bi socijalni radnici mogli više toga ponuditi obiteljima pod rizikom, lakše bi se mogli između njih uspostaviti odnosi suradnje.

Takav pristup socijalnom radu pretpostavljao bi značajne promjene u našoj praksi u kojoj se, po mom iskustvu, ne posvećuje dovoljno pažnje korisnikovoj stvarnosti i njegovom konstruktivnom poteškoća u kojima se našao, njegovim resursima i perspektivama. Socijalni radnici se, pritisnuti brojnim korisnicima i malom fleksibilnosti djelovanja, često grčevito drže formalne moći koju im pružaju zakoni. No sistemski gledajući, ne može se očekivati promjena u djelovanju socijalnih radnika bez promjene sustava zbrinjavanja.

Ovakav pristup podrazumijeva i preispitivanje nekih pojmova koji su postali obavezni dio jezika socijalnog rada, kao što je npr. **osnaživanje**. S obzirom da je ovaj pojam detaljno opisan u dostupnoj literaturi¹⁶, pokušat ću samo problematizirati što se može dogoditi ukoliko se ne balansira pristup osnaživanju pojedinaca s razumijevanjem šireg konteksta u kojem se taj proces odvija.

Jedno od kraćih, a po mom mišljenju vrlo jasnih određenja, jest ono Luthara, Cichettia i Beckera (2000.:543) po kojemu se »osnaživanje odnosi na dinamički proces koji uključuje pozitivne ishode u kontekstu značajnih ograničenja«. Koncept osnaživanja je značajno utjecao na orijentaciju i nastojanje socijalnog rada da pojedince, obitelji i zajednice vidi pozitivno »u svjetlu njihovih kapaciteta, talenata, mogućnosti, kompetencija, vizija, vrednota i nada« a ne patologije, ograničenja i poremećaja (Saleeby, 1996.:296). No neki autori opravdano upozoravaju da rizik »pozitivnog mišljenja«, prevelikog naglašavanje razvoja otpornosti korisnika i osobne odgovornosti, može dovesti do toga da stručnjaci ne vide posljedice strukturne nejednakosti (socio-ekonomske, rodne, etničke, zbog invaliditeta, regionalne...) na mogućnosti djelovanja pojedinca (Saleeby, 1996.; Canavan, 2008.). Pitanje koje se opravdano može postaviti stručnjaku je »trebaju li se obitelji učiti kako da se nose s nejednakostima koje proizlaze iz siromaštva ili se nejednakosti trebaju promijeniti kroz preventivne mjere koje se zasnivaju na nekim oblicima distribucije dobara?« (Secombe, 2002.:391). Smatram da je u nizu situacija nužno materijalno pomoći pojedincu ili obitelji kako bi se prebrodila određena kriza, no ako se želi smanjiti siromaštvo kao socijalna pojava, to nije dovoljno. Za stvarne promjene potrebna je i redistribucija društvenih dobara kroz odgovarajući sustav poreza (npr. uvođenje poreza na kapitalnu dobit koji bi se koristio za ovakve svrhe) i promjena dominantnih društvenih vrednota uključujući sagledavanje uzroka siromaštva u kontekstu društva socijalnih nejednakosti. Polazeći od teorija atribucija stvarna promjena percepcije uzroka siromaštva trebala bi dovesti i do veće društvene odgovornosti.

¹⁶ Više o razvoju teorija osnaživanja u socijalnom radu kao i o praktičnoj primjeni ovog koncepta može se naći u članku M. Kletečki Radović (2008.) te u knjizi G. Čačinović Vogrinčić i suradnika (2007.).

Polazeći od konstruktivističkih načela koja promiču kritičnost prema »samom-po-sebi« podrazumijevajućem znanju, u suvremenom socijalnom radu važno je de-konstruirati još neke pojmove kao što je to npr. pojam osobne odgovornosti. Osobna odgovornost je značajan aspekt konstruiranja osnaživanja, ali u neo-liberalnom diskursu ta osobna odgovornost može imati različite posljedice za korisnike i pristup socijalnog radnika. Na marginalizirane pojedince lakše se može prebaciti veliki teret očekivanja da »preuzmu osobnu odgovornost« za promjenu svoje životne situacije. Lako je zaboraviti da treba puno sredstva za postizanje nezavisnosti i osobne odgovornost socijalno isključenih grupa i pojedinaca (npr. u slučajevima osnaživanja žena koje su izložene nasilju ili roditelja koji su pod rizikom za oduzimanje djece). Dakle, pri osnaživanju kao strategiji pristupa ljudima u nevolji treba posvetiti odgovarajuću pozornost ekonomskim, političkim i kulturnim struktura koje ograničavaju individualnu slobodu djelovanja. Uz to, ukoliko u procesu osnaživanja želimo dosljedno pratiti ekosistemsku perspektivu, valja imati na um i razinu traumatizacije pojedinca uključujući posttraumatski stresni poremećaj. Naime, suvremene neuro-znanosti su jasno pokazale da je kognitivno funkcioniranje (npr. pozornost, socijalna percepcija, orijentacija na budućnost, pamćenje) visoko traumatiziranih pojedinaca drugačije i često otežano te da značajno i nepovoljno utiče na socijalne odnose. Individualni oporavak je vrlo spor. Dakle, i visoka razina traumatizacije na individualnoj razini ograničava kapacitet za promjenu te stručnjaci i tome trebaju posvetiti odgovarajuću pozornost¹⁷ (van den Kolk, Mc Farlane i Weisaeth, 2007.).

Uz to, kako bi socijalni radnici osnaživali korisnike, i sami se moraju osjećati profesionalno moćnima i snažnima. Nije dovoljno socijalne radnike samo podržati u tome već treba prepoznati prepreke i putove osnaživanja stručnjaka u našem strukturnom okruženju. Očekivanja različitih dionika – korisnika, istraživača, teoretičara, socijalnih aktivista i drugih – usmjerena na praktičare, mogu biti prevelika. Zato je nužno više pažnje usmeriti na pitanje kako osposobiti socijalne radnike da se uspješno nose s ovim različitim očekivanjima. U tome ključnu ulogu treba imati Studijski centar socijalnog rada i Hrvatska udruga socijalnih radnika.

Poruka **Globalnih standarda za obrazovanje socijalnih radnika** je jasna – socijalni radnici ne trebaju biti/postati neutralni i neuključeni čimbenici u društvu nejednakosti i nepravde (IFSW/IASWW, 2004.). Ali oni ne trebaju biti niti opterećeni očekivanjem da riješe sve društvene sukobe i kontradikcije koji otežavaju osnaživanje i koji su u području politika kao što je npr. gospodarska ili socijalna politika. Ukratko, konstruktivističko i postmoderno obrazovanje socijalnim radnicima treba pomoći da pojasne različite perspektive i da pokušaju iz korisničke perspektive prepoznati što znači u praktičnom životu boriti se s preprekama, nejednakosti i nepravdom u postojećem društvu. Neki problemi korisnika mogu se rješavati putem sindikata ili druge interesne organizacije (npr. neplaćeni prekovremeni rad ili rad nedjeljom koji predstavlja posebnu nevolju jednoroditeljskim obiteljima) i političkog aktivizma¹⁸ u kojem socijalni radnici, između ostalog, mogu zastupati perspektivu svojih korisnika. Neki problemi se mogu rješavati u sferi profesionalnog rada socijalnog radnika u neposrednom odnosu s korisnikom

¹⁷ Korisne i nove spoznaje o funkcioniranju traumatiziranih pojedinaca mogu se naći na mrežnoj stranici američkog Nacionalnog centra za posttraumatski poremećaj (www.ncptsd.va.gov).

¹⁸ Čitatelje koji su zainteresirani za politički aspekt djelovanja i društvene kontradikcije kao dio prakse osnaživanja upućujem na članak norveškog autora Dag Leonardsen (2007.).

(npr. razvoj pozitivnog roditeljstva, učenje boljeg upravljanja osobnim financijama) ili u jačanju zajednice (npr. razne grupe za podršku, igraonice u kojima djeca mogu provesti kreativno vrijeme u poslijepodnevним satima i sl.).

Odnos pomagača i korisnika koji su socijalno isključeni ili pod rizikom za socijalnu isključenost (zbog siromaštva, neobrazovanosti, invaliditeta, dugotrajne nezaposlenosti ili etniciteta...) je specifičan i treba stalno voditi računa o perspektivi ovih korisnika:

»Ljudi koji žive u situaciji socijalne isključenosti i ekstremnog siromaštva osjećaju da njihov dignitet nije prepoznat i poštovan. Zbog toga osjećaju da ih se neće čuti ili slušati. Štoviše, mogu se osjećati beskorisnima i kao da nemaju mjesto u društvu... Prva bitka koju moraju dobiti isključeni je da budu poštovani i da mogu ostvarivati svoja prava kao i drugi građani« (Council of Europe, 1998.:20).

Socijalna isključenost zbog svih navedenih razloga na individualnoj razini može biti prepreka uspostavljanju odnosa stručnjaka i korisnika. O tome stručnjaci trebaju voditi računa. Njihova odgovornost je da (1) prepoznaju razine i aspekte socijalne isključenosti grupa, obitelji i pojedinaca, (2) uz pomoć korisnika procjene kako ta socijalna isključenost utječe na komunikaciju i njihove odnose sa socijalnom mrežom i socijalnim službama, (3) da tome prilagode svoj pristup, te (4) pomognu ponovno uključiti pojedince, grupe, obitelji kao aktivne sudionike u svojim različitim društvenim ulogama.

Kakva je stvarnost siromašnih korisnika, dobro problematiziraju Anna Davis i Sue Wainwright (2005.: 260). Navode da korisnici koji su siromašni smatraju da su za mnoge socijalne radnike teški, »ništa koristi«, devijantni i na određeni način odgovorni za svoju situaciju. Ograničena

istraživanja pokazuju da, iako većina socijalnih radnika prepoznaje siromaštvo u strukturalnim terminima, ne vide sebe kao nekoga tko ima ulogu u borbi s izvorima nejednakosti i potlačenosti, već teže individualnom pristupu pojedincima opterećeni predodžbama individualne patologije i nedostatnosti zbog koje teško prepoznaju snage i kreativnost onih koji se dugotrajno nose sa siromaštvom (prema Davis i Wainwright, 2005.: 261). Bilo bi izuzetno važno početi provoditi takva istraživanja i kod nas.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

»I evo nas ovdje – s jedne je strane otvaranje postojećih mogućnosti mnogobrojnih realiteta i mnogobrojnih istina – dok je s druge strane cilj socijalnog rada unapređivati socijalne uvjete i socijalno funkcioniranje, te pomagati pojedincima, obiteljima i grupama da razriješe složene socijalne probleme. Socijalni radnici moraju donositi odluke i djelovati prema rješenjima. Je li to moguće? Moguće je: postmodernistički pristup zastupa poštivanje jedinstvenosti svakog pojedinog klijenta i konteksta njegovog života, dok nam konstrukcionizam omogućava da shvatimo i djelujemo u skladu s važnošću govora i jezika, te da kreiramo i održimo situaciju u kojoj je moguće raspravljati o smislu, shvatiti ga i upotrijebiti.« (Čačinović Vogrinčić, 2001.).

Kontekst djelovanja socijalnih radnika ipak vidim manje optimistično nego Gabi Čačinović Vogrinčić (2001.). Narativna strategija može se iskoristiti da bi se približili korisnici i stručnjaci u boljem uzajamnom razumijevanju i da bi se osnažili korisnici kao pojedinci za unapređenje neke neposredne nepovoljne životne situacije. No fokus na jezik može, kao što opravdano upozorava Dominelli (2002.), dovesti do ignoriranja materijalne stvarnosti, potlačenosti te načina na koji potlačenost oblikuje makro-

strukture. Smatram da korisnička perspektiva ima ograničenja ako se temelji jedino na osobnom angažmanu samih korisnika, ako izostane djelovanje i socijalni aktivizam socijalnog rada i socijalne politike na razvoju resursa zajednice prilagođenih potrebama korisnika. Stoga je za budućnosti socijalnog rada kao respektabilne profesije u društvu ključno da se uz sustavno zastupanje korisničke perspektive i usmjeravanja na osnaživanje pojedinaca, usmjerava i na strukturne probleme i razumijevanje utjecaja nekih globalnih trendova (npr. osjećaja nesigurnosti) na ponašanje svih uključenih – i korisnika, i donositelja odluka na razini socijalne politike i samih stručnjaka. Za to je bitno dubinsko integriranje socijalne politike i rada u razvoju zajednice u neposredni socijalni rad, te njegovanje kritičke i konstruktivne perspektive u socijalnom radu uz društveno angažirano djelovanje. Također je bitno da kreatori mjera socijalne politike u svom djelovanju doprinose stvaranju socijalnog okruženja u kojem će korisnička perspektiva moći doći do izražaja. U tom kontekstu javlja se ideja »mudre« socijalne politike koja se treba »temeljiti na dijalogu koji uključuje sve strane i koji nije rezerviran samo za političare, stručnjake, kreatore politika ili postojeće institucije« (UNDP, 2006.:144). Ideja je zanimljiva, no ovakva konstatacija ostavlja otvorena pitanja: TKO bi to trebao osigurati takav dijalog? KAKO bi trebao teći? KAKO osigurati da iskustvo sudjelovanja korisnika u tom procesu bude za njih osnažujuće? KAKO osigurati da tako razvijeno znanje postane dio socijalne aktivacije svih uključenih?

LITERATURA

- Arambašić, L. (ur.) (2000). *Psihološke krizne intervencije*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Adam, B., Beck, U., & van Loon, J. (2000). *The risk society and beyond: Critical issues for social theory*. London: Sage Publications.
- Anderson, H. (1994). *Change through conversation. Thoughts in motion*. Presented at »New Vices in Human services« Conference. Northampton, MA.
- Aronson, E., Wilson, T. D., & Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Barker, R. L. (1999). *The Social Work Dictionary* (4th ed.). Washington, DC: National Association of Social Workers.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1992). *Socijalna konstrukcija zbilje*. Zagreb: Naprijed.
- Best, J. (1995). *Images of issues. Typifying contemporary social problems*. New York: Aldine de Gruyter.
- Bohem, A., & Staples, L. H. (2002). The functions of social workers in empowering: The voices of consumers and professionals. *Social Work*, 47(4), 449 – 460.
- Canavan, J. (2008). Resilience: Cautiously welcoming a contest concept. *Child Care in Practice*, 14(1), 1-9. doi:10.1080/13575270701733633
- Council of Europe (1998). *Opportunities and risk: Trends of social exclusion in Europe*. Strasbourg: HDSE (98)1.
- Čaćinović Vogrinčić, G. (2001). Europski socijalni rad: izrada ekspertize za 21 stoljeće. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 8(2), 185-194.
- Čaćinović Vogrinčić, G., Kobal, L., Mešl, N., & Možina, M. (2007). *Uspostavljanje suradnog donosa i osobnog kontakta u socijalnom radu*. Zagreb: Pravni fakultet, Biblioteka socijalnog rada.
- Davis, A., & Wainwright, S. (2005). Combating poverty and social exclusion: implications for social work education. *Social Work Education*, 24(3), 259-273. doi:10.1080/02615470500050453
- Dominelli, L. (2002). Values in social work: Contested entities with enduring qualities. In R. Adams, L. Dominelli & M. Payne (Eds.), *Social work: Themes, issues and critical debates* (pp. 15-27). Houndmills: Palgrave.
- Ekberg, M. (2007). The parameters of the risk society. *Current Sociology*, 55(3), 343-366. doi:10.1177/0011392107076080
- Esping-Andersen, G. (2006). Socijalna država za XXI. stoljeće? U S. Zrinščak (ur.), *Socijalna država u 21. stoljeću – privid ili stvarnost* (str. 29-60). Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Fook, J. (2002). *Social work: Critical theory and practice*. London: Sage Publications.
- Fraser, M. W. (1997). *Rise and resilience in childhood. An ecological perspective*. Washington: NASW.
- Fuller, R. C., & Myers, R. R. (1941). The natural history of a social problem. *American Sociological Review*, 6, 320-328. doi:10.2307/2086189
- International Federation of Social Workers & International Association of Social Workers. (2004). *Global Standards for Social Work Education*.

- Retrieved May 10, 2008, from the IFSW Web site: www.ifsw.org
- International Federation of Social Workers (2006). *Social Work and Social Cohesion in Europe*. A project of the International Federation of Social Workers – European region. Draft Report.
- Jamrozik, A., & Nocella, L. (1998). *The Sociology of social problems. Theoretical perspectives and methods of intervention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gergen, K. J. (1985). The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*, 40(3), 266-275. doi:10.1037/0003-066X.40.3.266
- Giddens, A. (1998). Risk society: The context of British politics. In J. Franklin (Ed.), *The politics of risk society* (pp. 23-34). London: Polity.
- Hacking, I. (1995). *The social construction of what*. Boston: Harvard University Press.
- Hrvatski zavod za zapošljavanje (2006). *Godišnjak 2006*. Posjećeno 14. 4. 2008. na mrežnoj stranici Hrvatskog zavoda za zapošljavanje: <http://www.hzz.hr>
- Kalanj, R. (2004). *Globalizacija i postmodernost*. Zagreb: Politička kultura.
- Kamenov, Ž. (1991). *Neke determinante atribucija uspjeha i neuspjeha srednjoškolaca*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.
- Karsten, I. P. (2005). *The negative mental health effects of unemployment: meta-analyses of cross-sectional and longitudinal data*. Inaugural dissertation. Friedrich-Alexander Unversitaet Erlangen Nuereberg.
- Kletečki Radović, M. (2008). Teorija osnaživanja u socijalnom radu. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(2) (u tisku).
- Leonardsen, D. (2007). Empowerment in social work: An individual vs. a relational perspective. *International Journal of Social Welfare*, 16(1), 3-11. doi:10.1111/j.1468-2397.2006.00449.x
- Luthar, S., Cichetti, D., & Becker, B. (2000). The construction of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543 – 562. doi:10.1111/1467-8624.00164
- Macgill, S. M., & Siu, Y. L. (2004). The nature of risk. *Journal of Risk Research*, 7(3), 315-352. doi:10.1080/1366987042000176253
- Matković, T. (2008). *Zaposlenost, nezaposlenost i zapošljavanje*. Pravni fakultet. Radni materijal.
- Mooney, L. A., Knox, D., & Schacht, C. (2006). *Understanding social problems*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Parton, N. (2002). Postmodern and constructionist approach to social work. In R. Adams, L. Dominielli & M. Payne (Eds.), *Social work: Themes, issues and critical debates* (pp. 237-246). Houndmills: Palgrave.
- Parton, N. & O'Byrne, P. (2000). *Constructive social work*. Houndmills: Palgrave.
- Puljiz, V., & Zrinščak, S. (2002). Hrvatska obiteljska politika u europskom kontekstu. *Revija za socijalnu politiku*, 9(2), 117-137. doi:10.3935/rsp.v9i2.170
- Rubington, E., & Weinberg, M. S. (2003). *The study of social problems: Seven perspectives* (6th ed.). New York, Oxford: Oxford University Press.
- Secombe, K. (2002). »Beating the odds« versus »changing the odds«: Poverty, resilience and family policy. *Journal of Marriage and the Family*, 64(2), 384-394. doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00384.x
- Saleeby, D. (1996). The strengths perspective in social work practice: Extension and cautions. *Social Work*, 41(3), 296-305.
- Smale, G., Tuson, G., & Statham, D. (2000). *Social work and social problems: Working towards social inclusion and social change*. Houndmills: Palgrave.
- Šučur, Z. (2005). Siromaštvo i socijalni transferi u Hrvatskoj. *Financijska teorija i praksa*, 29(1), 37-58.
- Šverko, B., Galešić, M., & Maslić Seršić, M. (2004). Aktivnosti i financijsko stanje nezaposlenih u Hrvatskoj. Ima li osnova za tezu o socijalnoj isključenosti dugotrajno nezaposlenih osoba?. *Revija za socijalnu politiku*, 11(3-4), 283-298. doi:10.3935/rsp.v11i3.32
- Šverko, B., Galić, Z., & Maslić Seršić, D. (2006). Nezaposlenost i socijalna isključenost: longitudinalna studija. *Revija za socijalnu politiku*, 13(1), 1-14. doi:10.3935/rsp.v13i1.417
- United Nations Development Programme (2006). *Neumreženi: lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj*. Posjećeno 25. 8. 2008. na mrežnoj stranici United Nation Development Programme: www.undp.hr
- Urbanc, K. (2006). *Izazovi socijalnog rada s pojedincom*. Zagreb: Alinea.
- Weiner, B. (1992). *Human motivation: Metaphors, theories, and research*. New York: Sage Publication.
- Wolf, W. (2007). *The European perspective on child poverty*. Presentation at the South-East regional consultation »Reform of the child care system: Taking stock and accelerating action«. Sofia, Bulgaria.

Summary

SOCIAL PROBLEMS, SOCIAL RISKS AND MODERN SOCIAL WORK

Marina Ajduković

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

The paper analyses the concepts of social problems and social risks from the postmodern theoretical position and social constructivism. Special attention is given to the clarification of the construction of these concepts. Social problems, although they are social constructs, are a part of social reality that should be perceived and solved on the level of society. The construction of concepts of social problems and social risks is associated with modern social work. The significance of a solid knowledge of social policy and global social trends for the critical and reflexive reconsideration of social reality is emphasised, as one of the key values of modern social work and efficient practice.

Key words: social constructivism, postmodernism, social problems, social risks, social work.